

գաղափարական այդ հին ուրախը չընկալապատում է երկաթեղային օգտակար: Դադարանցին, որ սկսել է իր լեռնեղիք իջնել տալիսարկը և այն-տեղ զբաղվել ընդարձակ անասնաբուծությամբ, այս-տեղևտեղ ակնհայտ է աշխատի այդ կուլտուրական նոր ճանապարհով առաջ գնալ և միանալով իր չընկալապատող հարևանների հետ՝ պատրաստվել ընդհանուր քաղաքացիական և քաղաքակրթական կեանքին:

Ուրեմն երկու տարուց յետոյ կարսի և Ալեք-սանդրոպոլի բնակիչը կարող է երկաթեղային գծով հանգիստ և ապահով ճանապարհորդել ա-նընդհատ կերպով մինչև Պետերբուրգ, մինչև Բերլին, Վիեննա, Պարիզ և Եւրոպայի ցամաքի այլ տեղերը: Եւ անկասկած, այդ հաղորդակցու-թիւնը կունենայ իր բարերար հետեւեցները մեր կեանքի վրա:

Մ Ա Տ Ն Ե Ա Գ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

„Political Papers for the people“ № 1—5. Edited by W. T. Stead. London. 1896.

Անգլիական նշանաւոր գրող Ստէյք, որը յայտնի է իր բազմաթիւ ժողովրդական հրատարակու-թիւններով, սկսել է անցնալ տարվանից և մի-նոր սերիա, որին տուել է «Բաղադրական զըր-քայներ ժողովրդի համար» անունը: Այդ զըր-քայներէն մինչև այժմ լոյս են տեսել հինգը: Երանցից երեքը վերաբերում են արեւելեան ինքրին, իսկ մնացած երկուսը Ամերիկայի դաշ-նակցութեան և Անգլիայի արդիւնաբերութեան խնդիրներին:

Առաջին գրքովի մէջ, որ կրում է «The haunting Horrors in Armenia» վերնագիրը, Ստէյք ծանո-թացնում է անգլիական ընթերցողներին հայերի և նրանց հայրենիքի հետ և ապա պատմում է այն սարսափելի կոտորածները, որ տեղի ունե-ցան օսմանեան պետութեան զանազան տեղե-րում: Ստէյք յայտնում է, որ հայերի պաշտպա-նութեան խնդիրը չափ ժամանակներից է դրված Եւրոպայի առաջ. դեռ Անգլիայի թագա-ւոր Էդուարդ III 1360 թվականին զբաղված էր այդ խնդրով. բայց ժամանակները աննպաստ էին հայերի համար և նրանք ստիպված էին լուռ ու մունջ սանել իրարեւելի և ուրիշ վայ-րերի ցեղերի գաղափարները մինչև մեր օ-րերը, երբ մասնագետ ամբողջ իր զեկալար-ները հետ միասին հրատարակեց ջնջման սկզբունքները Թուրքիայի սահմաններում: Ստէյք համակրութեամբ է խօսում այն ջանքերի մա-սին, որ անում էր Ռուսաստանը բնաւ տարի սրա-նից առաջ հայերի օգտին և որոնց իրագործումը խանգարեցին եւրոպական միւս պետութիւն-ները՝ Անգլիայի հետ միասին:

Երկրորդ գրքովի մէջ, որ կրում է «The assassin» վերնագիրը, Ստէյք կամենում է ապա-ցուցանել, որ եւրոպական պետութիւնների հա-

մար ամենին անմանութ և խորթ մի բան չէ Թուրքիայի վրա միջազգային ճնշում գործ դնելը: Ընդհանուր քաղաքակրթական նպատակներով՝ Նա յիշեցնում է բազմաթիւ դէպքեր, երբ Եւ-րոպան պաշտպան է հանդիսացել այս կամ այն ճնշված ազգին և ստիպել է յարգել Եւրոպայի ցանկութիւնը՝ և ընթերցողները մտնել:

Երրորդ գրքովի պարունակում է իր մէջ նշա-նաւոր ուսուցող Ուլա Նովիկովայի՝ յօդուածը Ռուսաստանի և Անգլիայի շահերի համեմատու-թեան մասին արեւելեան խնդրում: Այդ գրքովի մասին կը խօսենք մի ուրիշ անգամ:

ՆԱՄԱԿ ՀԻՆ-ՆԱԽԻՋՆԻԱՆԻՑ

Մարտի 23-ին

Մեր թմրած քաղաքը այսօր մի առանձին կենդանութիւն էր ստացել: Սպիտի 14-ի թա-ղաքակրթական հանգիստը օրը յաւերժացնելու համար, գաւառապետի նախաձեռնութեամբ և ազգաբնակիցների միահամուռ հաւանութեամբ որոշած հիւանդանոցը (приемный покой) հան-դիսուր կերպով պիտի բացվէր: Այդ նորու-թիւնով հետաքրքրված ժողովուրդը, դեռ առա-ւօտից սկսած, խոնավ էր քաղաքային տան շուրջը, որի դիմաց գտնվող «Սկվեր» կոչվող փողոցի զբոսարանի կենտրոնում պատրաստ-թիւններ էին անմանութ և հրատարակական մաղ-թանքներ կատարելու ժամը 11½-ին եկան հայ և թուրք հագեցողներ, գաւառական բարձ-րաստիճան և այլ վարչական անձինք, քաղաքային վարչութեան և գումարի անգամները, տեղական իրաւիւղեցիական և ժողովրդի խումբ բազմու-թիւն (զեկեցիկ սեռը բացալայ էր...), որոնց ներկայութեամբ մաղթանքներ կատարեցան: Կայսրի համար, նախ քրիստոնէական և ապա մասնատական կրօնական արարողութեամբ: Թուրքերի Վաղինք մի համակրելի ձառ խօսեց: Նկատագրելով թէ ինչպէս մէկ միւս յետիւց բացվում են քաղաքային ինքնավարութիւններ, դպրոցներ, հիւանդանոցներ և այլ օգտակար հիմնարկութիւններ, որոնք ընդգրկում են ոչ թէ ցեղական կամ կրօնական նեղ, այլ ընդհանուր ազգաբնակչութեան շահերը, աւելացրեց՝ «Ապա ուրեմն մենք ես, հայ և թուրք հատարակու-թիւններս, պիտի նուիրագործենք և օգտվենք մեզ պարզեւժ բարիքներից, համեմատութեամբ և եղբայրական սիրով ձեռք ձեռքի տուած գոր-ծենք, մեզ դէվիդ ունենալով ընդհանուր շահը: Տեսէ՛ք սրբան հանդէսը չուք է ստանում, որ կատարվում է տարվայ այս ուրախ օրերում, մեր երկու մեծ բարձր մեծ թի (Նովորոգ-բայ-րում և Չառիկը) մէջ տեղում. մէկն արդէն ան-ցել է, իսկ միւսը չուտով կը գայ: Ապա թիւ-րաց «մէքթէքի» աշակերտները կայսրի անուն ձօնված երկու երգ երգեցին:

դը, և առաջարկեց երեք հազար թուման: Ան-դանաւորները յետ քաջկեցին, քանի որ իրանց կառավարութեան թուլութիւնը դիտէին, որովհե-տեւ այդ գիւղում հիւպատոսների (ֆրանսիական-աւստրիական-խաղաղական, որոնց բոլորի կողմից ֆրանսիական հիւպատոսն է գործելը վարում Թաւրիզում) հովանաւորութեան տակ քրիստո-նեաներ էին ապրում, իսկ այդպիսի քրիստոնեա-նեաներ կեղեքելը հետ չէր: Քաղաքում էլ որեւի մարդ չէր կար, որ այդ քնից աւել տար, կամայ ակամայ է՛նթիզվաթ-իւլ-Սալթանէն զիւրը երեք հազարով ծախելու էր Վաչա-խաղին: Բայց Վա-չա-խաղը և է՛նթիզվաթ-իւլ-Սալթանէն իրար հետ չէին կարող բանակցել. միջնորդների կարիք կար, իսկ միջնորդներն անպատճառ իրանց իշխա-լի պատառն էին ուղղում: Ընդհանուր աւարից: Դպրի-Սալթանէն մի կողմից, քաղաքային քա-րուղարն ու խորհրդականը միւս կողմից՝ գիւղը գնեցին է՛նթիզվաթ-իւլ-Սալթանէն: Երեք հազար երեք հարիւր թումանով և ծախեցին Վաչա-խա-ղին չորս հազար չորս հարիւր թումանով: Առա-ջին անգամ քաղաքային քաղաքական ու խոր-հրդականը խաբեցին Դպրի-Սալթանէն և Վա-չա-խաղին (կառավարողը) գրել տուին՝ երեք հա-զար չորս հարիւր թումանի և հարիւր թուման վարձ տուին Դպրի-Սալթանէն, յետոյ իրանք ջնջեցին երեք հազարը չորս հազար չորս հա-րիւր թուման չինեցին կառավարողի գումարը և հազար թուման աւել առնելով՝ կիսեցին ի-րանց մէջ...

Գաւառապետ պ. Սալթանիկի, դիմելով ժո-ղովրդին, առաջ, «Չեզ արդէն յայտնի է, որ ան-ցեալ տարվանից վճարված է հիւանդանոց բաց-անել քաղաքի աղքատ դասակարգի համար, որ նրանք ձրի բժշկական օգնութիւններ և դեղեր կը ստանան: Շատ դէպքերում մեր քաղաքը ան-մեղ զոհեր է տալիս զանազան հիւանդութիւն-ներին, որոնք չէին լինի, եթէ գոյութիւն ունե-նար հիւանդանոց և նրանց բժշկական միջոցներ մատակարարվէին: Այսքան ժամանակ քաղաքը աշխատում էր հարկաւոր միջոցները և փողը պտտաւտել. այժմ տաւ ամեն բան պատրաստ է և այսօրվանից աղքատ դասակարգի հիւանդա-նոցը բացված է համարվում: Ուրեմն կեցցէ մեր երիտասարդ կայսրը, ուսում...» Հանդիսական-ները «ուռուռ» գոչեցին, իսկ զինուորական երա-ժշտական խումբը՝ նուագեց ուռուռը ազգային հինգը: Ապա իր խօսքը ուղղելով թուրք հասա-րակութեանը, գաւառապետը խելացրեց՝ «Չեզ եմ դիմում առանձնապէս թուրք հոգեբարկա-նութիւն, յարգելի Վաղի և մօլաներ, խնդրում եմ ձեզանից քարոզեցէ՛ք ձեր ժողովրդին, հաս-կացրէ՛ք նրան այսպիսի օգտակար հիմնարկու-թեան կարեւորութիւնը. հայերին ես ոչինչ չու-նեմ ասելու, որովհետեւ նրանք չափ լուռ հաս-կանում են և, առանց որեւի յորդորների, չէնց իրանք են ձգտում նմանօրինակ գործերի աջակցութեան համար. իսկ թուրքերը այդ կող-մից, ինչպէս ամենքդ գիտէք, յետ են մնացած: Ուստի խնդրում եմ ձեզանից, թուրք հոգեբար-կաներ, հասկացրէ՛ք որ ծուրը բացատրութիւն-ներ չը տան այս հիմնարկութեանը, կրօնաւի-րական գիտումներ չը նկատեն, յորդորեցէ՛ք որ աղքատ դասակարգի հիւանդները առանց քա-լելու դիմեն հիւանդանոց և հարկաւոր օգնու-թիւն ստանան: Վեր չարիւթը, յարեց Վա-ղին, ոչ մի արդեւք չէ դնում—ընդհակառակը նպատակ է ամեն մի միջոցի, որ բժշկական կամ առողջապահական բնաւորութիւն է կրում: Հանդէսը վերջացաւ ուրախութեան աղաղակ-ներով, որից յետոյ շատերը հրաւիրվեցին քա-ղաքային աւագի տունը հիւրասիրվելու...

Ա. Գ.

ՆԱՄԱԿ ԱԼԷԿՍԱՆԴՐՈՊՈԼԻՑ

Մարտի 26-ին

Վերջին տարիներս թէ մասնաւոր մարդիկ և թէ Բարեգործական ընկերութիւնը փորձել ա-րին Ալեքսանդրոպոլում դադարաւ-ընթերցարան բաց անել. բայց, դժբաղդաւար, բոլոր փորձերն էլ անաջող հետեւեց ունեցան և մինչև օրս էլ մեր քաղաքը չունի ոչ զրադարան և ոչ ընթեր-ցարան: Քաղաքային կլուրը միակ տեղն է, որ ստացվում են զանազան պարբերական հրատա-րակութիւններ և որտեղ քաղաքացիները կարող են մուտք ունենալ, թէև ոչ բոլորը Սալթան

Այս գիւղերի հետ ծախվում էին Սալթանա-տում Հաւթուման և Սաւա հայաբնակ գիւղերը: Այս բոլոր Թաւրիզում տարածվելու պէս, իսկոյն սպամասեցիները հեռագրով իմացին իրանց ծննդավայրերը և ուղեցին հետեւել Վաչա-խա-ղին և իրանց գիւղերը առնել իրանց ժողովրդի անունով: Ութ-տասն օրից գիւղացիների պատ-գամաւորները եկան Թաւրիզ և գիւղեցին այլ և այլ դռներ: Հաւթումանցիք բանակեցեցին և Հաւ-թումանը երեք հազար երկու հարիւր թումանը գնեցու խօսք տուին, բայց միջնորդները մէջ ընկան և գործը խառնեցին: Մի քանի տնտե-սագէտ-քաղաքագէտներ իրանց արչինով չափելով ամեն գործ, ասում էին, թէ աւելորդ է այդքան գու-մար տալ և դնել գիւղը, որովհետեւ գիւղի եկամու-տը տարեկան չորս-հինգ հարիւր թուման է, այն ինչ երեք հազար հինգ հարիւր թումանը ամենաբար-բ և բ չա հ ո լ լ, մի աւ բ ա ս ո լ (18—24%) առ-ման Բացի այդ, ասում էին, կառավարութիւնը այդ գէպնով պետական հարկը հազար հարիւր թումանից կարող է բարձրացնել մինչև հազար հինգ հարիւր թուման, որով գիւղացիք, թէ 3500 թուման գիւղի գնելու փողը կը կորցնեն և թէ տարեկան դարձեալ նախկին հարկերից աւելի շատ կը վճարեն: Որովհետեւ այդ խորհրդատու-ներին ձայնակցում և նախադաժնում էր Թաւրիզի առաջնորդը, գիւղացիք էլ չէին ուղղում իրանց կանխիկ դրամը գրաւաններից դուրս հանել, այդ պատճառով Հաւթումանը ձեռքից բաց թողին հա-

կուրի գրադարանն էլ կատարեալ անհոգութեան է մասնաված, ուստի և չէ կարող բաւականու-թիւն տալ ընթերցողներ հասարակութեանը: Գըր-բերի թիւը 500-ից աւելի չէ: Չը կան շատ կլա-սիկական գրութեաներ, չը կայ ոչ մի հայերէն գիրք, թէև անգամներ մեծ մասը հայեր են: Պարբերական հրատարակութիւնների ընտրու-թիւնն էլ շատ անաջող է. ի թիւս այլոց ստաց-վում են մի քանի բոլորովին չը կարգացվող լրագիրներ և ամապիրներ, որոնց փոխարէն կարելի էր ստանալ աւելի հետաքրքիր հրատա-րակութիւններ, ինչպէս են, օրինակ՝ «С.-Петер-бургскія Вѣдомости» «Виржев. Вѣдомости» «Миръ Божій», և այլն... բայց չու է ուշ, քան երբեք, ասում է առաջ, ուստի անհրաժեշտ է գէթ այժմ մի որոշ գումար յատկացնել և ձեռնադա մարդկանց խորհրդով հարստացնել գրադարանը նորանոր գրքերով և պարբերական հրատարակութիւններով:

Հաստատ աղբիւրից լուրս ենք, որ մեր գա-ւառապետ պ. Սալթանիկի տեղափոխվում է Վալթայի՝ ժանդարմի պոլիցիէի պաշտօնով:

Մարտի 23-ին Բարեգործական ընկերութեան ընդհանուր ժողովն էր, որին մասնակցում էին միայն 31 անդամներ: Ալեքսանդրական անդամների թիւում ներկայ էր նաև մեր յաջորդ Զովհանէս վարդապետ Շիրակունի, որը առհասարակ իր դէմը չափ չէ ցոյց տալիս ժողովրդին: Դո-րանց զեկուցումը անցնալ տարեկանի հաշիւ-ների մասին, որը և երկար ու անհամ վիճաբա-նութեան նիւթ դարձաւ և շատերի արգասացի ձանձրով չարժեց: Դրանից յետոյ քննվեց պ. գաւառապետի առաջարկութիւնը՝ ձրի հայաբնա բնաւոր մասին (ժանտախտի պատճառով): Բայց որովհետեւ ամապարտը դեռ կովկաս մուտք չէ գործել և առ այժմ հայաբնակ կարիք չէ զգաց-ւում, ուստի ժողովը մեր հարցը յետաձգեց ա-նորոշ ժամանակով և վարչութեանը յանձնարա-րեց նախապէս անհրաժեշտ նիւթական միջոց-ների մասին մտածել և հոգ տանել:

Թէև մեր յաջորդ Զովհանէս վարդապետ Շիրակունի «չ յօրինակ այլոց» ստանում է 1000 ռ. ուճիկ և բաւականաչափ չգարի-ցորեն, բայց դարձեալ ոչինչ չէ անում և ոչնչով չէ հե-տաքրքրվում: Մի քանի հարկեր ստորագրութեամբ խնդրում են վահապետ Կաթողիկոսից՝ ա-զատել իրանց այդ թմրած ու թմրեցնող հովիւն: Երանի նախագաւաղը 1056 ռ. փող և 300 կտոր չոր է ուղարկել մեր գաւառապետին՝ որ-պէս զի նա մի քանի բանիմաց քաղաքացիների հետ խորհրդակցելով՝ բաժանէ հայ գաղթական-ներին: Թէ քաղաքում և թէ գաւառում աղբող գաղթականների թիւը 1500-ից աւելի է...

Քաղաքացի

յերը և Թաւրիզի Վաչա թաղի թաղապետը գնեց այդ գիւղը, որի Վաչալան (կառավարողը) գրվեց չորս հազար երեք հարիւր թուման: Այս բանը կատարվեց 1894 թվականին:

Մահամիջը էլ թէև ցանկանում էին գնել ի-րանց գիւղը. բայց որովհետեւ Մահամիջը թուր-քերը երեք չորս անգամ աւելի շատ են, քան թէ հայերը, ուստի չէին կարող հայ տէրերը տիրա-պետել գիւղը, մասնաւոր երբ նկատեցին, որ գուռ չորս-հինգ հարիւր տուն հայաբնակ հաւ-թումանցիները թողին իրանց գիւղը թուրքի ձեռ-քում, նրանք էլ յետ կանգնեցին իրանց մաղ-թութիւնից: Այդ գիւղն էլ գնեցին Մուստապա-ր «Կովէն» քաղաքապետը (արտաքին գործերի մի-նիստրութեան Ատրպատականի ներկայացուցիչը) և իր եղբայր Մուհիթ-Կիլան:

Գիւղերը ծախելուց յետոյ բարձրացաւ իսկա-կան վճար: Հաւթումանցիք ուղղում էին վարկը նոր կառավարութիւնը հետ անպէս, ինչպէս կառա-վարվում էին խալիսէի (պետական-կառավար) ներկայացուցիչ հետ, իսկ կառաված գնումը ուղղում էր գիւղացիներից՝ Պարսկաստանում տիրող պայ-մանների համաձայն, կառավարութեան տուրքեր ու հարկեր առնել: Ընթերցողին գործի դուռ-թեան հետ ծանօթացնելու համար, յաջորդ անգամ պէտք է նկարագրենք Պարսկաստանի մէջ՝ մաս-նաւորապէս Ատրպատականում գոյութիւն ունե-ցող կարգերը:

Ատրպատ

5—10